

Durmuş, İ. (2023). "Bozkır Kùltür Çevresinde Türk Kişiliğinin Oluşumu ve Gelişimi". *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 7 (Özel Sayı-1), 7-18.

Arařtırma Makalesi

BOZKIR KÙLTÜR ÇEVRESİNDE TÜRK KİŞİLİĞİNİN OLUŞUMU VE GELİŞİMİ*

Formation and Development of Turkish Personality in the Steppe Cultural Environment

İlhami DURMUŞ**

Öz

Bozkırlarda Türklerin hayatı tarih öncesi devirlere kadar uzanır. Türklerin hayatı bozkırlarda uzun zaman sürmüştür. Türkler atı binek hayvanı olarak kullanmıştır. Demirden büyük ölçüde yararlanmışlardır. Bu gelişmeler sonucunda bozkırlarda büyük devlet kurmak için şartlar oluşmuştur. İskitler, Hunlar ve Gök Türkler ilk büyük bozkır devletlerini kurmuşlardır. Türk toplumu bu dönemlerde sosyal, siyasi, iktisadi, dinî, hukuki ve askerî açıdan önemli gelişmeler göstermiştir. Türklerin kişilik oluşum ve gelişimleri de bu dönemdedir. Onlarda bilgelik, kahramanlık, disiplin, istiklal anlayışı, millet sevgisi ve ülke sevgisi gelişmiştir. Yazılı kaynaklarda bu hususta oldukça fazla bilgi bulunmaktadır. Bu çalışmada Türk kişiliğinde önemli yeri olan hususlar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Türk, Bozkır, Kùltür, İstiklâl, Bilgelik, Kahramanlık.*

Abstract

The life of Turks in the steppes dates back to prehistoric times. The Turks inhabited the steppes for an extended period of time. Turks used horses as riding animals. They made great use of iron. As a result of these developments, conditions were created to establish a great state in the steppes. Scythians, Huns and Kök Turks founded the first great steppe states. Turkish society showed significant developments in social, political,

* Geliş Tarihi / Received: 07.12.2023, Kabul Tarihi / Accepted: 24.12.2023. <https://doi.org/10.58640/asyar.1401482>

** Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Eskiçağ Tarihi ABD, ilhami.durmus@hbv.edu.tr, ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0001-5742-3643>

economic, religious, legal and military aspects during these periods. This is also the time when Turks' personalities are formed and developed. Within them, wisdom, heroism, discipline, sense of independence, love of nation and love of country have grown. There is a wealth of information available in written sources on this subject. We attempted to uncover aspects that are significant to the Turkish personality in our study.

Keywords: *Turk, Steppe, Culture, Independence, Wisdom, Heroism.*

Giriş

Tabiatın ve iklimin insan karakteri üzerinde derin ve kalıcı etkisi vardır. Daha doğrusu, tabiat ve iklim insan karakterini, hayat tarzını, dinî inancını, dünya görüşünü, sanat anlayışını, örf ve âdetlerini belirleyici bir rol oynamaktadır. Bozkır coğrafyasında sert ve acımasız iklim şartlarında yaşayan Türklere çevrenin büyük etkisi olmuştur. Türklerin hayatta kalabilmeleri ve varlığını sürdürmeleri tabiat ve iklimin gerektirdiği karakteri almasına ve ona uygun hayat tarzını gerçekleştirmesine bağlıydı. Bu durum tabiat ve iklim ile sürekli mücadeleyi zorunlu kılıyordu. Türkler elverişsiz tabiat ve iklim şartlarına karşı devamlı mücadele ediyorlardı. Bu mücadele tabiata hâkim olma ve yaşama mücadelesi olarak ikiye ayrılıyordu (Koca, 2003: 16-17).

Türklerin bozkır coğrafyasında yaşayabilme ve varlıklarını sürdürebilmeleri için, kendilerini mevcut çevre şartlarına uydurmaları gerekiyordu. Bu olumsuz şartlara cesaretle meydan okuyorlardı. Türklerin içinde yaşadıkları coğrafyanın sert rüzgârları, dondurucu soğukları ve yakıcı sıcakları ruhlarını ve bedenlerini sertleştiriyordu. Ayrıca, diğer topluluklarda görülmeyen yüksek insani vasıfların onların şahsında yerleşmesi ve doğmasını sağlıyordu (Koca, 2003: 17).

Türkler coğrafi çevrenin kendilerine sunduğu imkânlardan büyük ölçüde yararlanabiliyorlardı. Bozkır coğrafyasında, at ve demir üzerine kurulu, kendilerine has bir kültür ortaya koydular. Şüphesiz coğrafyanın sunduğu imkânlar yanında Türk'ün akıl ve iradesi de bu kültürün ortaya konulmasında etkili oldu. Türkler at üzerinde kendilerini başkalarına göre daha üstün gördüler. Ayrıca at üzerinde istedikleri yere daha kolay ulaşabildiler. Bu şartlar Türk'te beylik duygusunu uyandırıp, geniş coğrafyalara hükmetme arzusunu güçlendirmiş oldu. Bunların gerçek hâle gelmesinde de demirden yararlanılması etkili oldu. Onlarda oluşup gelişen bu özellikler koruyuculuk ve insan sevgisine temel oluşturuyordu. İnsan sevgisi merkezli koruyuculuk anlayışı bağımsızlık, adalet ve eşitlik düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Türk devlet yönetiminde ön plana çıkan töre kuralları bu şekilde daha iyi anlam kazanmış oluyordu. Türkler geçmişte çeşitli kavimleri yönetmekte başarı göstermişlerdi. Onlar insan psikolojisini çok iyi biliyorlardı. Türk'ün bu hâli “gerçekçilik” olarak görülmektedir. Buna Türk'ün “gerçekçilik”i de denilebilir. Beylik duygusu + insan sevgisi + gerçekçilik şeklinde özetlenebilecek olan eski Türk düşüncesini kendine asıl gaye edinmiş insana “alp” deniliyordu (Kafesoğlu, 1989: 331-333).

Türklerin dikkat çekici ahlâkî bir özelliği de “utangaç” bir millet oluşudur. Yerli ve yabancı kaynaklara göre Türkler savaş meydanında değil, rahat döşekte ölmekten; hatta ihtiyarlayıp hastalanmaktan utanırlardı. Esir olmak, köle durumuna düşmek, kadınlarının düşman eline geçmesi büyük utanç kaynağı idi. Şatafat içinde yaşamaktan, böbürlenmekten, başarıları dolayısı ile övünmekten ve övülmekten; verdikleri sözü yerine getirememekten, yalan söylemekten utanırlardı (Kafesoğlu, 1989: 334).

Türklerin bozkır çevresinde oluşturdukları kültür karakterlerinin belirmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bunlar; maddi ve manevi dayanıklılık, demir gibi bir irade, kendine güven, disiplin, kararlılık, öngörü, kanaatkârlık, özgürlük ve bağımsızlıktır. Onlarda fedakârlık, sadakat, dostluk, minnettarlık, vefa, samimiyet, mertlik, dürüstlük, cömertlik ve konukseverlik gibi meziyetler gelişmiştir (Koca, 2003: 17). Türklerin en belirgin özellikleri ise bilgelik, kahramanlık, disiplin, istiklâl anlayışı, millet sevgisi, ülke sevgisi, töreye bağlılık ve tarih şuuru şeklinde belirtilebilir. Bu belirttiğimiz yüksek nitelikler Türkleri asırlarca ayakta tutan değerler olmuştur. Bu üstün nitelikler, Türk'ün manevi gücünü son derece artırmış ve ona tartışma götürmez bir üstünlük sağlamıştır. Böylece Türkler tarihte sayılarıyla orantılı olmayacak kadar büyük işler başarmışlardır (Koca, 2003: 17-18).

Bilgelik

Türklerin en önemli özellikleri arasında bilgelik yer alıyordu. Türklerin başarılarının arkasında bilgelik bulunuyordu. Geniş bozkırlarda sürülerin otlatılması, toplu bir şekilde hayatın sürdürülmesi, kışın soğuktan yazın sıcağından korunulması ve düşmana karşı kazanılan başarılar, orduların yönetimi, boyu ve devleti yönetme bilgelikle mümkün olabiliyordu. Bu bağlamda yaşanan coğrafyanın bilinmesi, Türk'ün özellikleri ile hayat tarzının tanınması sayesinde düşmanın gücü ve özellikleri dikkate alınmak zorundaydı. Böyle hareket edildiğinde düşman tehdidinden kurtulunur ve dağılık boylar bir araya toplanabilirdi. Bu nedenle bilgelikleriyle ön plana çıkanların sözlerinin tutulması gerekiyordu. Türk toplumunda bilgelik yalnız devleti yönetenlerin değil, bütün toplum fertlerinin ortak özelliği olmuştu. Herkes işini akıl ve bilgelikle yürütüyordu.

Bilgelik bütün toplum fertleri için önemli olmakla birlikte, devleti yönetenlerde daha da önemli bir yer tutuyordu. Hatta Türk devlet yöneticileri bilge adını unvan olarak kullanıyorlardı. “Bilge, hâkim, akıllı, bilgin, alim” anlamına gelmektedir (Kaşgarlı Mahmud, 1992: 92). Bilge adına Türk çevresinde ilk kez Gök Türk Dönemi’nde rastlanmaktadır. Bu dönemin en tanınmış şahsiyetinin unvanı Bilge olarak dikkat çekiyor. Çince Pi-kia şeklinde geçen bu isim Türkçede Bilge olarak biliniyor. Bu ismin uzun zaman diliminde kullanıldığı bilinmektedir. Bunlar arasında Bilge Beg, Bilge Çikşin, Bilge Çor, Bilge Çor Kadir Han, Bilge Fetih, Bilge Han, Bilge Halaç, Bilge İşbara, Bilge Kağan, Bilge Şad, Bilge Tenri, Bilge Tigin, Bilge Tonyukuk, Bilge Türk Tuğrul Hakan ve Bilge Uygur Kağan sayılabilir (Sümer, 1999: 786-787).

Gök Türk Dönemi’nde bilge ad ve unvanının yalnız erkekler için kullanılmadığı, bayanların unvanı olarak da kullanıldığı dikkati çekmektedir. Bilge Kağan’ın annesi için İlbilge unvanı kullanılıyordu (Bilge Kağan Yazıtı, doğu: 10). “Bilge Kağan ve İlbilge Hatun’da da görüldüğü üzere en büyük unvanlardan biri olarak biliniyor. Tonyukuk’un unvanları arasında da bilge unvanına rastlanıyor. Gök Türk Döneminin en büyük devlet adamlarından olan Tonyukuk’un almış olduğu çeşitli ad ve unvanlar arasında kaynaklarda en çok geçeni Bilge Tonyukuk’tur. Bu unvan bizzat yazıtında kendisi tarafından kullanılmıştır (Bilge Tonyukuk Yazıtı, batı: 1, 5, 6- 7, güney: 8, 10, kuzey: 7, 10, batı: 2- 3, güney: 3, doğu: 7- 8). Bilge Kağan ve İlbilge Hatun tabirleri Bilge Kağan yazıtında bulunmaktadır (Bilge Kağan Yazıtı, doğu: 1, 10). Buradan anlaşılması gereken bilge adı ve unvanının belki de en yüksek unvan olduğudur. Çünkü her işin başarılmasında akıl ve bilgi en önde gelmektedir.

Türk tarihinin derinliklerine inildiğinde Türk bilgeliliği ile ilgili yüzlerce örnek bulunmaktadır. Bu örnekler daha çok yazılı kaynaklara devlet yöneticileri ile ilgili olarak geçmiş bulunmaktadır. Bunlar Türk devlet yöneticilerinin kahramanlık ve başarılarının temelinde bilgeliklerinin bulunduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Türk devlet büyüklerinin bilgelikleri bütün faaliyetlerine yansımış bulunmaktadır. Bunları -yukarı da değindiğimiz gibi- devlet yönetiminde, savaş alanında, uluslararası yazışma ve toplantılarında, halkla bir araya gelinen toplantılarında, dolayısıyla hayatın her safhasında görmek mümkündür. Yapılan her iş, başarılan her zafer ve Türkün birçok özelliğinin arkasındaki güç doğrudan bilgi ve bilgelikle bağlantılı olup, kaynağını bilgelikten almaktadır.

Bilgelik için Massagetlerin (Merkezi Sakalar) bayan lideri Tomris’in Pers Kralı Kyros’a karşı kazandığı başarı iyi bir örnek oluşturmaktadır. Tomris, Pers Kralına karşı savaşacağı yeri çok iyi belirlemiştir. Kyros’un ordusunu dar bir geçide çekmiştir. Sıkışan Pers ordusuna karşı büyük bir zafer kazanmıştır (Frontinus: 5). Bu durumda Massagetler dağlık arazinin boğazında Pers ordusunun önünü kesmişler ve onları bozguna uğratmışlardır (Herrmann, 1930: 2128).

Türklerde bilgeliliği ordu yapısı da açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Hun Hakanı Mo-tun’un faaliyetleri buna güzel bir örnek oluşturmaktadır. Askerî teşkilatta emir-komuta zinciri içerisinde küçükten büyüğe ya da büyükten küçüğe doğru bir yapılanmanın olduğu dikkati çekmektedir. Eski Türk ordusunun en büyük asker birliğine “tümen” deniliyordu (Orkun, 1987: 172, 182, 273).

Eski Türklerin ordusunda asker sayısı bazen 100.000’leri buluyordu. Asya Hun ordusunun Çin ordusunu M.Ö. 203 yılında Pe-teng Kalesi çevresinde 400 bin atlıdan oluşan ordusuyla kuşattığı kaynaklarda belirtilmektedir. “*Kuşatma sırasında kuzey tarafta yağız atlılar, batı tarafta ak atlılar, güney tarafta doru atlılar, doğu tarafta kır atlılar bulunuyordu*” (De Groot, 1921, I: 63). Atlar Türklerde yönlerin renklerle temsiline göre dizilmişti. Batı ak, Doğu gök, Kuzey kara ve Güney ise kırmızı renkle sembolize ediliyordu (Pritsak, 1954: 377).

Avrupa Hun Hükümdarı Attila’nın güven ve emniyeti hiçbir zaman bırakmadığı da anlaşılmaktadır. Onun Mauriacum Savaşı esnasında en güçlü askerleri arasında ortada yer aldığı ve bu düzenlemeyle kendi güvenliğini gözettiği belirtilmektedir. Çünkü kendi soyundan seçkin birliklerin ortasındaki yeriyle o, tehlikeden uzak kalmaktaydı. Kendi hâkimiyeti altındaki boy ve topluluklardan da sayısız kanat oluşturmuştu (Jordanes, XXXVI: 198). Buradan güvenliğini daima sağlayan ve bütün önlemleri alan bir kişiliğe sahipti. Bu şekilde akıllı, öngörülü ve emniyetli davranışı onun korunması ve başarısının temelini oluşturuyordu. Böyle davranış birçok Türk Hükümdarında vardı.

Attila’nın Oneges gibi Yunanlı, Oreste gibi Romalı, Edeco gibi Germen vezir ve kâtiplerle birlikte çalıştığı bilinmektedir (Grousset, 1991: 91). Onun dış politikada liyakate önem veren bir kişi olduğunu göstermek bakımından önemlidir. Bu özelliğiyle iyi bir siyaset ve diplomasi adamı olduğu da

anlaşılmaktadır. Daha da önemlisi onun nerede ve nasıl davranması gerektiği, nelerden faydalanacağı noktasında bilgeliğini ortaya koymaktadır.

Bozkır coğrafyasında bilgelik özelliklerini taşıyan çok insan vardı. Tonyukuk da bunlardan birisiydi. Bilge Kağan, etrafı surlarla çevrili şehirler kurmak istiyordu; ancak Tonyukuk Bilge Kağan'ın düşüncesine karşı çıktı. Hayat tarzlarının değişmesi durumunda düşmana karşı yenileceklerini şöyle ifade etti: “*Bunlar insanlara miskinlik ve gevşeklik verir. Savaşmak ve güçlü olmak için bu hiç doğru seçim değildir*” (Liu Mau Tsai, 1958: 172-173, 462). Tonyukuk'un belirttiği üzere şehirler kurup, yerleşik hayata geçmek, savaşçılık ve kahramanlık ruhunu ortadan kaldıracaktı. Bu durum Tonyukuk'un bilgeliğiyle önceden öngörülmüş oldu.

Yukarıda verilen örneklerden hareketle bilgelik Türklerin temel özelliği idi. Türklerin bütün yaptıkları işler ve başarıları bilgelikleriyle bağlantılıydı. Dağınık boyların bir araya getirilmesi, açların doyurulması, çıplakların giydirilmesi, ordunun düzenlenmesi, bilge kişilerden yararlanılması, milleti mutlu ve devleti güçlü kılma ülküsünün canlı tutulması Türklerin bilgelikleri sayesinde sağlanabiliyordu. Türk tarihinde bilge adının yalnız unvan olarak kullanılmadığını, sosyal, siyasi, iktisadi ve askerî boyutuyla toplum hayatında önemli bir yer tuttuğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Kahramanlık

Türk'ün kayda değer özellikleri arasında kahramanlığı sayılabilir. Türkleri bulunduğu çevre kahraman olmaya sevk etmiştir. Bozkır çevresinde ideal insan olarak alp tipi görülüyordu. Alp kelimesi çeşitli Türk lehçelerinde “kahraman, cesur, yiğit, zorlu” anlamlarına geliyordu (Köprülü, 1986: 379-384). Hayatı hep mücadeleyle geçen Türkler cesaretleriyle kendilerini kanıtlamak ve düşman karşısında kahraman olmak zorundaydılar. Yaşadıkları çevre onları başarmaya ve kahramanlık göstermeye yönlendiriyordu. Devlet yönetim sistemi içerisinde ilk siyasi birliği oluşturan boyun başına geçebilmenin, Bey olmanın yollarından biri seçilecek kişinin cesareti ile kendini kanıtlaması idi. Beyler cesareti, ekonomik ve doğruluğuyla tanınmış kişiler arasından seçilmek suretiyle iş başına geliyorlardı (Kafesoğlu, 1989: 219). Onların hayatında savaşta gösterilen cesaret ve yararlıklar önemliydi. En fazla düşmanı öldüren veya esir ederek getiren kişi hükümdar tarafından ödüllendiriliyordu. Savaşta ölen arkadaşının cesedini getiren kişi onun malına konuyordu (Ligeti, 1986: 47).

Türkler arasında askerî eğitim küçük yaşlarda başlıyordu. Bozkırda sert iklim şartları ve otlak anlaşmazlıkları için yapılan savaşlar, kendini, ailesini ve malını korumak zorunda kalan herkesin asker olmasına temel oluşturuyordu. Bu durum konargöçer kavimlerin hayatında çocukların eğitimini daha iyi anlaşılır kılıyordu (Deer, 1954: 172). “*Asya Hunlarında çocuklar iğdiş edilmiş koç ya da koyunlara binmekte, yay germekte, kuşlara, gelinciklere ve büyük farelere ok atmaktaydılar. Büyüyünce beslenme ve giyim için gereken tilki ve tavşanı avlamaktaydılar*” (De Groot, 1921: 3). Bu avlanma esnasında hedefi vurma alışkanlığı kazanarak, gelecekte çok iyi ok atıcı olmaktaydılar. Başka bir ifadeyle gelecekteki at binicilik ve ok atıcılık kabiliyetinin temeli bu eğitimde atılıyordu.

Bozkırlarda yaşayan Türk'ün başarısında ve savaşa hazırlanmasında spor önemli bir yere sahipti. At üzerinde hareket etme ve ok atma her insanın uğraş alanıydı. At yarışları, cirit, gülle atma, güreş, doğancılık vb. uğraşmak onları mücadeleye hazırlıyordu (Kafesoğlu, 1989: 275). Şüphesiz bu tür spor faaliyetlerinin yoğun olarak yapıldığı günler vardı. Hunlar bu tür faaliyetler için üç farklı zaman diliminde toplanıyordu. Bunlardan ilki yılın birinci ayında, ikincisi ilkbaharda, üçüncüsü ise sonbaharda gerçekleştiriliyordu. İlkbahar ile sonbahardaki toplantılarda sporlar yapılıyordu. At yarışları ile ok atışları önemli bir yere sahipti (De Groot, 1921: 59).

Bozkır coğrafyasında belirli zaman aralıklarında erkekler gibi kızlar da bir eğitimden geçmekteydi. Özellikle İskit/Saka topluluklarında bu durum yaygındı. “*Genç kızlar ata binmekte, ok atmakta, at üstünde kargı savurmakta ve düşmanla savaşmaktaydılar. Üç düşman öldürmeden evlenmemekte, töre gereğince hayvan kurban etmeden kocalarıyla aynı evde oturmamaktaydılar*” (Hippokrates: 17). Aynı zamanda memeler belirginleştğinde savaşırken engel oluşturacağı düşüncesi de egemen oluyordu. Grekler tarafından onlara “Amazon” denilmesinin nedeni sağ memelerinin olmaması idi (Diodorus Sicilius: 53, 3).

“Hanım ve çocuklarını arabalarında taşırlardı. Arabalarını soğuktan ve yağmurdan korunacak şekilde kaplamışlardı ve ev yerine arabalarını kullanırlardı. Yasaları değil, adaleti gözetirlerdi. Onlara göre hiçbir suç hırsızlıktan daha korkunç değildi. Sığırları ve öküzleri ormanın içinde dam ya da başka bir sığınak olmadan tutarlardı. Azla yetinme onlar arasında adaletin gözetilmesini sağlardı. Zenginliğin kullanıldığı tek yer tutkularının üstün geldiği yeri” (Justinus: 2- 10).

“Arabaların küçükleri dört tekerlekli, diğerleri altı tekerlekli idi. Bunların dört bir yanı ve üstü keçeyle kaplıydı. İki ya da üç odaları bulunmaktaydı. Yağmura, kara ve rüzgâra karşı korunaklıydılar. Arabaları iki ya da üç çift boynuzsuz öküz çekerdi, soğuk yüzünden boynuzları çıkmazdı. Bu arabalarda kadınlar çocuklarla birlikte yaşardı. Erkeklerse at üstünde onlara eşlik eder, erkekleri de koyun sürüleri, sığırlar, atlar izlerdi. Bir yerde hayvanlarına ot bulabildikleri sürece kalırlardı, sonra başka yerlere göçerlerdi. Pişmiş etle beslenir, kısırak sütü içerler, kısırak sütünden yapılan bir çeşit peynir yerlerdi” (Hippokrates, 18). “Onların bayanları da erkekler gibi giyinirlerdi. Kocalarıyla beraber ya da kendi başlarına ata binip, ava giderler, savaşa girerlerdi” (Herodotos: 116). “Kulübeleri olmadığı ve asla saban, pulluk kullanmadıkları için yaşamları ete, sütün bolluğuna ve göçer-evler üzerine kuruluydu” (Ammianus Marcellinus, XXXI: 2, 18).

Kadınlar yoğun olarak at yetiştirilmesinden sorumluydu. At sırtında fiziksel bir çalışma gerektiği için kadınların görevleri ağırdı. Kadınlar aynı zamanda erkeklerin savaşta olduğu, yaralandığı veya öldüğü zaman sürülerin güvenliği ve otlakların korunmasından da sorumluydu. Bu nedenle kadınlar kendini savunabilmeleri için profesyonel savaşçılardı (Rolle, 1980: 95). Yazılı kaynaklarda verilen bilgileri arkeolojik kazılar sonucunda ortaya çıkartılmış buluntular da desteklemekteydi. Bayanlara ait mezarlardan başta yay ve oklar olmak üzere, mızrak ve kargılar, kılıçlar ve hançerler ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca karın bölgesini korumak için metal kaplı kemerler bulunmuştur. Bütün bu buluntular değişik savaş ustalıklarına hâkimiyeti göstermektedir (Rolle, 1980: 98).

Asya Hunlarında da kahramanlık önemli bir yere sahipti. Asya Hun Hükümdarı Mo-tun’un en önemli özelliklerinden biri kahramanlığı idi. Bunu Çin İmparatoriçesine yazmış olduğu mektupta açık olarak görmek mümkündür. “Kendimi zaman zaman sınır boylarında buldum” sözü onun kahramanlığını göstermektedir (De Groot, 1921: 72). O, burada akınlarından söz etmektedir. Akın yapabilmek için iyi at binicisi ve iyi ok atıcısı olmak gerekir. Bu durumda Mo-tun’un akınları onun kahramanlığının bir belirtisi olarak görülmektedir. Mo-tun’un almış olduğu adlara bakıldığında da kahramanlığını anlamak mümkündür. Mo-tun’un Boğa-tır; yani kahraman olarak belirtilmiş olması da bu görüşü desteklemektedir.

Eski Türk toplum hayatında cesaret ve kahramanlık takdir ediliyordu. Yenilgi ise utanç verici olarak kabul ediliyordu. Bu hususta Hun Hakanı Çi-çi ve yandaşlarının cesareti, kahramanlığı, bağımsızlığı ortaya koyan sözleri şu şekildedir: “Hunlar cesaret ve kuvveti takdir eder. Yenilgi ve esaret onlara en adi ne varsa, öyle gelir. At üzerinde savaş ve mücadeleyle imparatorluk kuruldu. Dağınık boylar arasında kuvvet ve otorite sağlandı. Ölüncüye kadar savaşan yiğit savaşçılara her zaman sahibiz”. Bu sözlerin devamında ise şu dikkate değer ifadeler bulunmaktadır: “Ne diye atalarımızın kurduğu devleti altüst edelim ve kendimizi Çin’e tabi kılalım? Böyle imparatorlukla alay etsek, ölmüş hükümdarımıza kötü hakaret sayılır. Bu arada bağımlı kalarak sükûnet sağlansa dahi, dağınık boylar üzerinde hükümlerimizi sonra tekrar kazanabilecek miyiz?” (De Groot, 1921: 214- 215).

Avrupa Hunlarında da kahramanlık ön plandaydı. Onlarla ilgili olarak şunlar söylenmektedir: “Kışkırtılınca savaştan kaçmazlar, kama şeklinde birliklerle çarpışmaya girerler ve karmakarışık sesleri ürkütücü bir gürültü oluşturur. Onlar hızlı hareket edebilmek için hafif silahlanırlar. Önceden tasarladıkları şekilde aniden dağılıp gruplara bölünürler. Bir oraya bir buraya hücum ederek korkunç kıyımla saldırıya geçerler. Aşırı hareketli hızları sayesinde ne bir düşman ordugâhının şuuruna ne de ganimetlerine hücum eder görünmezler” (Ammianus Marcellinus: XXXI, 2, 8).

Onların kahramanlıklarıyla ilgili olarak şöyle devam ediliyor: “Avrupa Hunlarının hepsinin savaşa can atan askerler olduğu kolayca söylenebilir. Çünkü onlar alışıldık madde yerine (yani demir ya da tunç) keskin, sivri uçlu, kemikten, uzak mesafeden atılabilen mızraklarla dövüşürler. Sonra aradaki mesafeyi atla son sürat kat edip, kendi canlarını hiçe sayarak kılıçla adam adama dövüşürler. Düşmanlar kılıç darbelerine karşı korunurken, onlar ilmekle bağlanmış giysilerinin kenar şeridini düşmanların

üzerine fırlatırlar. Düşmanlar buna dolanıp uzuvları birbirine dolaşınca, onları ata binmekten ya da ayakta durabilmekten menetmiş olurlar” (Ammianus Marcellinus: XXXI, 2, 9).

Avrupa Hunlarının Hükümdarı Attila da her şeyden önce iyi bir komutandı. Bu özelliğini savaş meydanlarında açık bir şekilde gösteriyordu. Kendine bağlı askerleri coşturacak sözler söyleyerek onların cesaret ve hayranlığını kazanmak suretiyle savaşa girmesini sağlayabiliyordu (Jordanes: XXXIV, 202-206). Onun bu davranışı cesur ve kahraman olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda insanları etkileyebilecek sözler söyleyen ve sözünü tuturan bir özelliği olduğunu da ortaya koymaktadır.

Gök Türk Dönemi’nde de kahramanlık önemli bir yere sahipti. Bilge Tonyukuk’un sözleri şu şekildedir: “Niye kaçıyoruz? Çok diye niye korkuyoruz? Az diye ne kendimizi hor görelim? Hücum edelim dedim. Hücum ettik yağma ettik. İkinci gün ateş gibi kızıp geldi. Savaşık. Bizden, iki ucu, yarısı kadar fazla idi. Tanrı lütfettiği için, çok diye korkmadık, savaşık. Tarduş şadına kadar kovalayıp dağıttık. Kağanını tuttuk. Yabgusunu, şadını orda öldürdüler” (Bilge Tonyukuk Yazıtı, batı: 1-6).

Millî kaynaklarda cesaret ve kahramanlığın Türklerin önemli özelliklerinden olduğu anlaşılmaktadır. Bilge Kağan’ın “Başlıya baş eğdirdim, dizliye diz çöktürdüm” (Bilge Kağan Yazıtı, kuzey: 10) sözü bile cesaret ve kahramanlığı özetler mahiyettedir. Yine yazıtlarda “Tanrı kuvvet verdiği için babam Kağanın askeri kurt gibi imiş” denilmektedir (Köl Tigin Yazıtı: doğu: 12; Bilge Kağan Yazıtı doğu: 11). Buradan da Türk askerlerinin kahramanlıklarına dikkat çekilmektedir. Onların düşman üzerine bir kurt gibi atılmaları ve başarıları bu sözlerle açıklanmaktadır. Türk askerlerinin atın üzerinde yay gerip ok atabilme ve ani saldırıp geri çekilme kabiliyeti üstünlüklerinde önemli etken olarak ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bu şekilde saldırıp geri çekilme ve istenilen yerde düşmanı pusuya düşürerek imha etme kurdun saldırı, çekilme ve pusuya düşürmesiyle bir görülmüş oluyor. Türkler tarafından yüzlerce yıl uygulanan taktik için “kurt oyunu” tabiri kullanılıyordu. Bu taktik düşmandan kaçıyor gibi geri çekilerek onu çembere almak suretiyle pusu kurulan yere çekmekten ibaretti. Bu taktik için Türk yurdunun eski adlandırmasından hareketle “Turan taktiği” olarak da bilinmektedir (Durmuş, 2005: 24).

Disiplin

Türkler için disiplin büyük öneme sahiptir. Toplumun huzurlu bir şekilde hayatını sürdürmesi, kargaşanın olmaması disiplinin varlığı ve yaygınlığıyla açıklanabilir. Türk devletlerin var olan disiplin sayesinde yönetenle yönetilenler, yönetilenlerle yönetenler arasında herhangi bir sıkıntı olmadığı görülmektedir. Disiplin sayesinde içte birlik ve dirlik, dışta da güçlülük dikkati çekmektedir. Disiplinden vazgeçildiğinde bu hususlar ortadan kalkarak Türk devletleri çökmeye ve boylar dağılmaya başlamıştır. Bütün bunları bilen Türklerin hayatında disiplin ön plana çıkmış ve Türk devlet yöneticileri başta olmak üzere, bütün Türk topluluklarında disiplin anlayışı en eski devirlerden başlamak üzere oluşmuştur.

Asya Hunlarında da disiplin önemli bir yer tutuyordu. Hun Hakanı Mo-tun disiplinli biriydi. Başarıya giden yol disiplinden geçiyordu. Hayatında disipline büyük önem vermekteydi. Askerlerini de disiplinli bir şekilde yetiştirmek istiyordu. Çünkü disiplinin olduğu yerde emre itaat ve güvende söz konusu olmaktadır. Mo-tun ıslıklı oklar icat eder. Atlı birliklerin eğitimi sırasında nereye ok atarsa, maiyetindekilerin oraya ok atmaları emrini verir. Avda ilk olarak atlarından birinin üzerine ok atar. İkincisinde kendi eşi üzerine ok atar. Üçüncüsünde ise hükümdar olan babasının üzerine ok atar. Maiyetindekilerin de aynı ok atışını gerçekleştirmelerini sağlar. Sonunda hükümdarlığını ilan eder (De Groot, 1921: 49-50).

Burada verilen bilgilerden savaşçılara önceden bazı özellikler kazandırılıyordu. Bunlar verilen emre bağlılık, çabuk karar verme ve hedefi vurmada isabetten ibaretti (Koca, 2003: 96-97). Bu bağlamda emre itaatte astın üstüne tabiliği ve emre bağlı kalarak savaşması sağlanmış olacaktı. Çabuk ve isabetli karar verme yeteneği kazanma sayesinde üzerine düşen sorumluluk yerine getirilecekti. Hedefi vurmada isabetiyle boşa atış yapılmayacak ve düşman imha edilecekti. Böylece eğitim esnasında komutana itaat, kendine güven ve keskin nişancılık özellikleri kazanılıyordu.

Türklerin yaşadığı kültür çevresinde disiplin hayatın birçok safhasında görülmektedir. Avrupa Hun Hükümdarı Attila’nın disipline önem veren kişiliğini Bizans elçilerinin kabulü sırasındaki davranışları da göstermektedir. Elçilerin seyahati sırasında Attila’nın sarayı ve elçileri kabulü hususunda kayda değer bilgiler verilmektedir. Attila’nın sarayına ulaşmak için birçok nehri geçtikleri ve büyük bir köye vardıkları belirtilmektedir. Bu hususta şunlar söylenmektedir: “Orada resmî bir bina vardı, bu Attila’nın

bütün diğer evlerinden daha büyük ve daha güzel olmalıydı. Bu ahşaptandı, tahta kaplamalı duvarları vardı ve etrafı tahtadan çitlerle çevriliydi, bu çitler korumaya yönelik değildi, özellikle süslemeydi” (Doblhoffer, 1955: 40-41).

Attila'nın buraya gelmesiyle kızların beyaz örtülerle yürümeleleriyle onu selamlamaları söz konusuydu. Her iki tarafta bayanlar yan yana duruyor ve bir örtünün altında yedi ya da daha fazla bayan bulunuyordu. Bayanların oluşturduğu bu halka tören alayını oluşturuyordu ve onlar İskit şarkıları söylemekteydiler” (Doblhoffer, 1955: 41).

Toplantının başlamasıyla ilgili olarak da önemli bilgiler verilmektedir. Toplantı salonunun giriş kısmında elçiler ayakta dururken, sakilerin ülke geleneklerine göre bir kapla elçilere geldikleri ve oturmadan önce selamlama için içmek zorunda oldukları ve daha sonra kendilerine ait yere geçtikleri belirtilmektedir. Attila'nın sarayında bir oturma düzeninin olduğu ve herkesin bu düzene göre oturduğu açıklanmaktadır. Herkesin yine belirli bir düzen dâhilinde içki içmelerine de dikkat çekilmektedir (Doblhoffer, 1955: 52-53).

Attila'nın sarayında yemek yemenin de belirli bir düzene göre gerçekleştiği ifade edilmektedir. Elçilerin ve diğerlerinin tabakları gümüşten olmasına rağmen; Attila'nın tabağının tahtadan olduğuna ve onun kanaatkarlığına dikkat çekilmektedir. Konukların ellerinde altın ve gümüş bardaklar olduğu hâlde, Attila'nın bardağının ahşap olduğu da belirtilmektedir. Elbisesinin lekesez ve temiz olduğu gibi, kemerinde taşıdığı kılıcı ve atının donanımında altın ve gümüş süslerin bulunmadığına dikkat çekilmektedir (Doblhoffer, 1955: 53-54). Bu anlatılanlar Attila'nın tören ve toplantılara önem verdiğini göstermektedir. Onun otoriter, disiplinli, saygı ve görgü kurallarına önem veren bir kişiliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Türklerin hayatında disiplinin önemi Gök Türk yazıtlarında da şu şekilde ortaya konulmaktadır: *“Üstte gök basmasa, altta yer delinmese, Türk milleti, ilini, töreni kim bozabilecekti? Türk milleti, vazgeç, pişman ol! Disiplinsizliğinden dolayı, beslemiş olan bilgili kağanınla, hür ve müstakil iyi iline karşı kendin hata ettin, kötü hale soktun”* (Köl Tigin Yazıtı, doğu: 22-23; Bilge Kağan Yazıtı, doğu: 18-19). Bu ifadelerden açık bir şekilde disiplinden vazgeçilmemesi uyarısı anlaşılıyor. Disipline uyulmadığında milletin yok olabileceği ve devletin yıkılacağı uyarısında bulunuluyor.

İstiklal Anlayışı

Türklerde var olan temel unsurlarından birisi istiklaldir. Devleti yönetenlerdeki bu düşünce, toplumda da kendisini göstermiştir. Bozkır kavimlerinin bir araya gelerek devlet kurmaları ve devletin bekası için çalışmaları bu temel düşüncenin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Toplum fertleri varlıklarının esasını devlete bağlamışlardır. Türk bozkır devletlerinin ortaya çıkışında toplumda istiklâl düşüncesi etkili olmuştur.

Bozkır kavimlerinin hayatları istiklal anlayışının kendilerinde üst seviyede olmasını sağlamıştır. Onlar, hür ve bağımsız olarak hayatlarını sürdürecekları coğrafyalarda devlet kurmuşlardır. Bozkırda yaşayanların büyük ölçüde yardımcı at olmuştur. At hızı ve başka binek hayvanlarına göre üstünlüğü nedeniyle ona hükmetme ruhu aşılmuştur. Bozkırda güç hayat şartları, yaşamak mücadelesinde bozkırlıya iyi bir öğretici olmuştur (Kafesoğlu, 1989: 222). Bu nedenle bozkırlı için normal sayılan husus, hızlı savaş seferberliği hâline dönüştürülebilirden sürekli mücadele olmuştur (Kafesoğlu, 1989: 222). Bu bağımsızlık ve mücadele eğilimi Türk ailesinden başlayarak, sırasıyla boy, boylar birliği ve devlet ölçüsünde genişlemiş ve devlette istiklal anlayışına temel oluşturmuştur.

Türk devletlerinde istiklal anlayışı hep var olmuştur. Hunlarda da istiklâl anlayışı aynı şekilde gelişmiştir. M.Ö. 55 yılında ortaya çıkan hadise dolayısıyla Hun Devlet Meclisinde şu konuşma yapılmıştır: *“Hunlar cesaret ve kuvveti takdir eder. Yenilgi ve esaret onlara en adi ne varsa, öyle gelir. Ölüncüye kadar savaşan yiğit savaşçılara her zaman sahibiz. Ne diye atalarımızın kurduğu devleti feda edelim ve kendimizi Çin'e tabi kılalım?”* (De Groot, 1921: 214).

Gök Türklerde de istiklâl anlayışı dikkati çekmektedir. Orhun Yazıtlarında Türk istiklâl anlayışı hakkında şu ifadeler kayda değerdir: *“Türk halk kitlesi şöyle demiş. İlli millet idim, ilim şimdi hani, kime il kazanıyorum der imiş. Kağanlı millet idim, kağanım hani, ne kağana işi gücü veriyorum der imiş”* (Köl Tigin Yazıtı, doğu, 9). Bu hususta şu ifadeler de bulunmaktadır: *“O zamanda kul kullu olmuştun.*

Cariye cariyeli olmuştu. Küçük kardeş büyük kardeşini bilmezdi, oğlu babasını bilmezdi. Öyle kazanılmış, düzene sokulmuş ilimiz, töremiz vardı” (Köl Tigin Yazıtı, doğu: 21-22).

Gök Türk Dönemi’nde Türk, Oğuz Beyleri ve millet işitsin diye şu ifadeler kayda değer durumdadır: “*Üstte gök basmasa, altta yer delinmese, Türk milleti, ilini töreni kim boza bilecekti? Türk milleti, vazgeç, pişman ol! Disiplinsizliğinden dolayı, beslemiş olan bilgili kağanınla, hür ve müstakil iyi iline karşı kendin hata ettin, kötü hale soktun”* (Köl Tigin Yazıtı, doğu: 22-23).

Köl Tigin’in kahramanlığı ile ilgili de şu bilgiler önemli bir yer tutmaktadır: “*Köl Tigin’i evin başında bırakarak savunma önlemi aldık. Oğuz düşman, merkezi bastı. Köl Tigin öksüz atına binip dokuz eri mızrakladı, merkezi vermedi. Annem hatun ve analarım, ablalarım, gelinlerim, prenseslerim, bunca yaşayanlar cariyeye olacaktı, ölenler yurtta yolda yatıp kalacaktınız. Köl Tigin olmasa hep ölecektiniz”* (Köl Tigin Yazıtı, kuzey: 8-9).

İstiklâlin korunamaması Bilge Tonyukuk Yazıtında şu sözlerle ifade edilmektedir: “*Han verdim. Hanını bırakıp teslim oldun. Teslim olduğun için Tanrı öldürmüştür. Türk milleti öldü, mahvoldu, yok oldu. Türk Sir milletinin yerinde boy kalmadı”* (Bilge Tonyukuk Yazıtı I, batı: 3-4). İstiklale kavuşmak için verilen mücadele ise şöyle açıklanmaktadır: “*Tanrı korusun, bu Türk Milleti arasında silahlı düşmanı koşturmadım, damgalı atı koşturmadım. İleriş Kağan kazanmasa ve ben kendim kazanmasam, il de millet de yok olacaktı. Kazandığım için ve kendim kazandığım için il de il oldu, millet de millet oldu”* (Bilge Tonyukuk Yazıtı II, doğu: 4-6). Bütün bu ifadeler Bilge Kağan’da yüksek bir istiklâl tutkusunun olduğunu göstermektedir. Yapılan işler, kazanılan savaşlar, Türk milletinin istiklâli içindir. Bilge Kağan bu duyguları hep canlı tutmak istemiş, istiklâl anlayışı onun kişiliğiyle bütünleşmiştir.

Bilge Kağan ülkesinde kaleler, surlar ve tapınaklar inşa ettirmek istediğinde, Tonyukuk’un şu sözleri Türklerin hayat tarzını ortaya koymaktadır: “*Hiçbir kentimiz yoktur. Sulu ve otlak yerler arayarak dolaşılıyor ve avlanarak yaşıyoruz. Bütün halkımız savaş sanatını uygulayabiliyor. Güçlü olduğumuzda askerlerimiz akınlara sevk ederiz, zayıf isek bozkırlara çekilir ve korunuruz. İçinde oturmak için kaleler inşa edersek ve eski hayat tarzımızı değiştirirsek, günün birinde yeniliriz”* (Lui Mau-Tsai I, 1958: 172-173).

Millet Sevgisi

Devletin güçlü ve milletin mutlu olabilmesi devleti yönetenlerle millet arasında dayanışma ve güvenin tam olmasına bağlıdır. Bu itibarla devleti yönetenlerin millete karşı sorumlulukları olduğu gibi milletin de devlet yöneticilerine karşı sorumlulukları vardır. Ancak bu sorumluluklar yerine getirildiği takdirde devlet daha kolay yönetilir. Devlet yöneticileri rahat eder. Siyasi iktidar anlamındaki “kut” kendisinde kalır ve bu siyasi güce dayalı olarak da devleti rahat bir şekilde yönetir.

Türk milletinin temel özelliklerinden birisi millet sevgisiydi. Bu sevgi sayesinde bir araya gelmekte, büyük devletler kurulabilmekteydi. Millet sevgisi ile akınlar gerçekleştirilmekte ve Türk’ün geleceği güven altına alınmaktaydı. Millet sevgisi aileden başlamakta, soya, soydan boya, boydan ile yayılmaktaydı. Türklerde bu millî duygular çok erken dönemlerde oluşmuştu. Aile ve akrabalığa büyük önem verilirdi.

Aile içinde ortaya çıkan millet sevgisi soya beslemekte, soyda oluşan sevgi boya ulaşmakta, boydaki sevgi de ile temel oluşturmaktaydı. Ailede başlayan ve devlete ulaşan sevgi toplum bireyleri, beyler ve kağanlar arasında yaygınlık gösteriyordu. Bütün toplum fertlerinde oluşmuş millet sevgisi Türk devletini yönetenlerde belirgin bir şekilde görülüyordu. Türk devlet yöneticilerinin temel özelliklerinden biri millet sevgisi idi. Zaten millet sevgisi olmayan bir kişi devletin başına getirilmiyordu. Örneğin Eski Türk Devletlerinde hükümdarın Türk hanımından olmayan bir çocuğu, her ne kadar soy babadan gelse de başa geçirilmiyordu. Burada onun millete ihanet edebileceği düşünülüyordu.

Türk devlet yöneticilerinde millet sevgisi ön plandaydı. Bunlardan birisi Hun Hakanı Mo-tun idi. Mo-tun’un temel özelliklerinden biri milletini sevmesiydi. O, “*Küçükler büyümeleri için gerekli çevreyi elde edecekler. Yaşlılar ise, kendi yurtlarında sessiz ve rahat yaşayacaklar. Nesillerden nesillere bütün Hunlar barış ve mutluluk içinde kalacaklar”* demektedir (Ögel, 1981: 442). Buradan milletin barış ve huzur içinde yaşamasına önem verdiği görülmektedir. Amacının devleti güçlü milleti ise mutlu kılmak olduğu anlaşılmaktadır.

Bilge Kağan'ın en temel özelliklerinden biri milletini sevmesidir. Onun millet sevgisiyle dolu şu sözleri dikkat çekmektedir: “*Türk milleti için gece uyumadım, gündüz oturmadım*” (Bilge Kağan Yazıtı, doğu: 22). “*Milleti besleyeyim diye, kuzeyde Oğuz kavmine doğru, doğuda Kitay, Tatabı kavmine doğru, güneyde Çine doğru on iki defa büyük ordu sevk ettim*” (Bilge Kağan Yazıtı, doğu: 22-23). “*Devletim var olduğu için, ölecek milleti diriltip besledim. Çıplak milleti elbiseli, fakir milleti zengin kıldım. Değerli illiden, değerli kağanlıdan daha iyi kıldım*” (Bilge Kağan Yazıtı, doğu: 23-24). “*Tanrı bahsettiği için, ben kazandığım için Türk milleti kazanmıştır. Ben küçük kardeşimle beraber böyle başa geçip kazanmasam Türk milleti ölecekti, yok olacaktı. Türk beyleri, milleti böyle düşünün, böyle bilin!*” (Bilge Kağan Yazıtı, doğu: 33). “*Türk milleti aç idi. O at sürüsünü alıp besledim*” (Bilge Kağan Yazıtı, doğu: 38). “*Türk'üm için, milletim için iyisini öylece kazanıverdim*” (Bilge Kağan Yazıtı, doğu: 10). “*Tanrı buyurduğu için, kendim devletli olduğum için Kağan oturdum. Kağan oturup aç, fakir milleti hep toplattım. Fakir milleti zengin kıldım. Yoksa bu sözümde yalan var mı?*” (Bilge Kağan Yazıtı, kuzey: 7-8). “*Sarı altınını, beyaz gümüşünü, kenarlı ipeğini, ipekli kumaşını, binek atını, aygırını, kara samurunu, mavi sincabını Türküme, milletime kazanıverdim, tanzim ediverdim*” (Bilge Kağan Yazıtı, kuzey: 11-12).

Bilge Kağan'ın bütün bu sözlerinden millet sevgisi belirgin bir şekilde anlaşılabilir. Türk milletinin hayat standartlarının yükselmesini kendisi için kutlu bir görev saymıştır. Bu uğurda kendi ifadesiyle “*gece uyumamış, gündüz oturmamıştır*”. Milletinin huzur ve refahı için elinden geleni yapmıştır. Böyle bir gayret ancak millet sevgisiyle açıklanabilir.

Bilge Kağan kazandığı başarılarıyla ilgili olarak da şunları söylemektedir: “*Tanrı Türk Milleti yaşasın diye beni tahta oturttu. İçte açsız, dışta çıplak bir kavme kağan oldum. Babamızın, amcamızın kazandığı milletin adı, sanı unutulmasın diye kardeşimle sözleştik. Türk Milleti için gündüz oturmadım, gece uyumadım. Köl Tigin ile Şadlarla ölesiye çalıştık*” (Bilge Kağan Yazıtı, doğu: 25-27).

Bilge Kağan'ın vermiş olduğu mücadele ve millet için yaptıkları Çinliler tarafından da takdir edilmiştir. “*Bilge Kağan milletini sever, Türkler de ondan memnundur*” (Liu Mau-tsai, 1958: 175) denilmektedir. Bu sözler Bilge Kağan'ın “*Türk milleti için gündüz oturmam, gece uyumadım*” sözlerini desteklemektedir. Ayrıca “*Tanrı buyurduğu için, kut'um olduğu için Kağan oldum*” (Bilge Kağan Yazıtı, kuzey: 7-8) demesi de “*Türklerde ondan memnundur*” sözleriyle örtüşmektedir; çünkü Tanrı tarafından verilen kut, yani siyasi iktidarın millet tarafından da kabul edilmesi gerekmektedir. Milletnin memnuniyeti Bilge Kağan'ın iktidarının, yani kut'unun varlığını göstermektedir.

Bu hususta birçok örnek bulunmakta ve büyük ölçüde Türk devlet yöneticilerinde millet sevgisi görülmektedir. Millet sevgisi olmadan dağınık boyların bir araya getirilmesi, savaşlarda kahramanlık gösterilmesi, milletin refah düzeyinin artırılması, devletin güçlü ve milletin mutlu kılınması mümkün görünmemektedir.

Ülke Sevgisi

Ülke milletin hayatını sürdürdüğü coğrafya olmasından dolayı büyük önem taşımaktadır. Çünkü bağımsız bir şekilde hayatın sürdürüldüğü coğrafya ülke olarak kabul edilmektedir. Ülke kavramı yerine sonradan vatan, yurt kavramı da kullanılmıştır. Bu kavramlardan hareketle ülkesini; yani toprağını sevenler için “yurtsever”, “vatansever” denilmiştir. Türklerde ülke, yurt, ya da vatan sevgisi en erken dönemlerden itibaren ortaya çıkmıştır. Onlar ülke toprağını kutlu saymışlar ve onu korumak için gözlerini kırpmadan hayatlarını vermişlerdir.

Türklerde ülke sevgisi tarihin çeşitli dönemlerinde görülmektedir. Bunlardan biri İskit Dönemi'nde dikkati çekmektedir. İskit Hükümdarı İdanthyrsos, Pers Kralı Darius'a neden savaşa girmediğini şu şekilde belirtmektedir: “*Ne hemen savaşa girmiyorum, onu da sana açıklayayım. Bizim ne kentimiz var ne de bir tek dikili ağacımız, ki elden gitmesin ya da yakılıp yıkılmasın diye korkup hemen savaşa girelim, ama siz eğer ille de savaşmak istiyorsanız, bizim atalarımızın mezarları var; onları bulun, onlara el kaldırın, o zaman görürsünüz, mezarlarımız için dövüşüyor muyuz dövüşmüyor muyuz?*” (Herodotos: 127). Burada onların coğrafyayla bütünleştiren atalarının mezarının bulunduğu yerdir. Orası en çok korunması gereken kutlu bir mekândır.

Başka bir örnek ise, Asya Hunlarına aittir. Mo-tun devletin başına geçtiğinde, Tunguz (Tung-hular) ondan bazı taleplerde bulunmuştur. Hunlarla savaşmak için gerekçe arayan Tunguzlar Mo-tun'dan bazı

isteklerde bulunmuşlardır. Mo-tun Tunguzların vergi olarak at ve kadın istemesine karşı fazla tepki göstermemiştir. Tunguz Hükümdarı Hun ile Tunguz Devletleri sınırında verimsiz ve ıssız toprağı Mo-tun'dan istemiştir. Mo-tun danışmanlarıyla toplanmış, onlara görüşlerini sormuş ve son olarak şu sözü söylemiştir: “Devletin temeli olan toprağı nasıl verebiliriz?” (De Groot, 1921: 51).

Toprağın atalardan kaldığını istiklâl başlığı altında verdiğimiz örnek de açık olarak göstermektedir: “Atalarımızdan toprakla birlikte devir aldığımız istiklâlimizi (devletimizi) feda edemeyiz” denilmektedir. Mo-tun'dan yaklaşık iki asır sonra Çinliler Hunlardan küçük bir toprak parçasını istemişlerdir. Hun Hakani, “Ben babamdan kalan toprağı veremem” demiştir (Ögel, 1982: 156). Buradan atalardan devralınan toprağın kutlu olduğu anlaşılıyor. Bu düşünce devlet var olduğu sürece devam ediyor.

Gök Türkler ülkelerini hep kutlu saymıştır. Orhun Yazıtlarında bunun üzerine kıymetli bilgiler bulunuyor. Bilge Kağan hep Ötüken'e dikkat çekiyor. Bu hususta şunları söylüyor: “Türk Kağanı Ötüken Ormanında otursa ilde sıkıntı yoktur. Ötüken Ormanından daha iyisi hiç yokmuş. İl tutacak yer Ötüken Ormanı imiş” (Köl Tigin Yazıtı, güney: 3-4). Ülkenin önemini şu bilgiler daha da belirgin hale getiriyor: “Güneyde Çoğay Ormanına, Tögültün Ovasına konayım dersen, Türk milleti, öleceksin! Ötüken yerinde oturup kervan, kafiye gönderirsen hiçbir sıkıntın yoktur. Ötüken Ormanında otursan ebediyen il tutarak oturacaksın” (Köl Tigin Yazıtı, güney: 7- 8).

Bütün bu ifadeler Türklerde vatan anlamında kullanılan ülke sevgisini açık bir şekilde göstermektedir. Ülke sevgisine dikkat çekilmekte ve ülkenin elde tutulmasının önemi vurgulanmaktadır. Türklerin hayatı için uygun coğrafyaların vatan olduğu özellikle belirtilmekte, bu kapsamda Gök Türk Devleti'nin merkezi Ötüken'in devlet ve millet için “kalpgâh” olduğu açık bir şekilde vurgulanmaktadır. Bilge Kağan'ın yukarıdaki sözleri onda vatan sevgisinin yüksekliğini açık bir şekilde göstermektedir. Bu düşünce ve uygulamalarından dolayı kendisine vatansever de denilmelidir.

Türklerde ülke, yurt ve vatan kavramları varlıklarıyla bir tutulmuş bulunmaktadır. Eski Türk tarihinde bunun sayısız örneklerine rastlanmaktadır. Yukarıda verilen örnekler diğerleriyle paralellik göstermektedir. Buradan ortaya çıkan düşünce vatanın ve vatan toprağının kutsallığıdır. Türk tuğ ve bayrağının dalgalandığı yer vatandır.

Sonuç

Türklerin geçmişi tarihin derinliklerine kadar uzanmaktadır. Türk kişiliğinin oluşumu ve gelişimi de Türk tarihinin derinliklerinden başlamaktadır. Yazılı kaynaklarda açık bir şekilde Türk'ün kişiliğini ortaya koyan bilgiler bulunmaktadır. Özellikle bozkır coğrafyasında atın binek hayvanı olarak kullanımı ile demirden yararlanılmaya başlanması Türk'e güç, hız ve hâkimiyet ruhu kazandırmıştır. İskitler/Sakalar, Hunlar ve Gök Türkler Dönemi'nde bu gelişmeler sürmüştür. Türklerin büyük devletler kurmaya başlamaları da bu dönemlerde gerçekleşmiştir. İskit Dönemi'nden başlayarak Gök Türk Dönemi'ne kadar olan süreç için Türkler bozkırlarda güç kazanmışlardır. Bu süreç için Türk kişiliğinin gelişim safhası diyebiliriz.

Türk kişiliğine ışık tutan birçok özellik bulunmaktadır. Bunlar arasında bilgelik, kahramanlık, disiplin, istiklâl anlayışı, millet ve ülke sevgisi ön plana çıkmaktadır. Türk'ün bu özellikleri hem çağdaş kaynaklara hem de millî kaynaklara yansımış durumdadır. Bunlar Türk'ü başka milletlerden ayıran özelliklerdir. Tarihte bunun çok sayıda örneği bulunmaktadır. Bu özellikler Türk'ün hayat tarzı haline gelmiştir. Bütün bu sayılanlar ve hatta sayılamayanlarla birlikte Türk Milletinde kişilik özelliklerini ortaya koyar. Şüphesiz burada Türk'ün iyi hasletleri ön plana çıkartılmış durumdadır. Bu özellikler savaşta ve barışta, hayatın çeşitli safhalarında görülmektedir.

Türk ve onun bağlı olduğu Türk Milletinde oluşan ve gelişen kişilik özellikleri günümüze kadar taşınmış durumdadır. Bu özellikler geçmişte olduğu gibi günümüzde de yaşatılmaktadır. Bu bağlamda bilgelik, kahramanlık, disiplin, istiklâl anlayışı, millet sevgisi ve ülke sevgisi Türk'ün temel özelliği haline gelmiş, kişiliğinin oluşumu ve gelişiminde önemli bir yer tutmuştur.

Kaynaklar

Ammianus Marcellinus. (1964). *Rerum Gestarum Libri*. Ed., John C. Rolfe. London: The Loeb Classical Library.

Deer, Jozsef. (1954). “İstep Kültürü”. *A.Ü. Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 12 (1-2), 159- 176.

- De Groot, Johan Jacob Maria. (1921). *Die Hunnen der vorchristlichen Zeit-I*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Diodorus Sicilius. (1935). *The Library of History*. Çev., C. H. Oldfather. London: Harvard University Press.
- Doblhoffer, Ernst. (1955). *Byzantinische Diplomaten ud Östliche Barbaren*. Graz- Wien- Köln: Verlag Styria.
- Durmuş, İlhami. (2005). “Eski Türklerde Askeri Kültür”. *Silahlı Kuvvetler Dergisi*. (385), 4- 25.
- Frontinus. (1997). *Stratagems*. Çev., Charles E. Bennett. Cambridge: The Loeb Classical Library.
- Grousset, Rene. (1980). *Bozkır İmparatorluğu*. Çev., Reşat Uzmen. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Herodotos. (1973). *Herodot Tarihi*. Çev., M. Ökmen. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Herrmann, Albert. (1930). “Massagetai”. *Paulys Real Encyclopaedie der Classischen Altertumswissenschaft*. 14 (2), 2123- 2129.
- Hİppokrates. (1995). *Airs, Water, Places*. Cambridge, Massachusetts. London: Harvard University Press.
- Jordanes. (2007). *The Origin and Deeds of the Goths*. Çev., Charles Christopher Mierow. England: Dodo Press.
- Justinus. (1997). *Epitome of Philippic History of Pompeius Trogus*. Çev., John Yardley. Oxford, New York: Clarendon Pres.
- Kafesoğlu, İbrahim. (1989). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Kaşgarlı Mahmud. (1992). *Divanü Lûgat-it Türk Tercümesi I- IV*. Çev., Besim Atalay. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Koca, Salim. (2003). *Türk Kültürünün Temelleri-II*. Ankara: ODES Ltd Şti, Kültür Yayınları.
- Köprülü, M. Fuad. (1986). “Alp”. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1/ 379-384.
- Ligeti, Lajos. (1986). *Bilinmeyen İç Asya*. Çev., S. Karatay. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Liu Mau-Tsai. (1958). *Die Chinesischen Nachrichten der Ost-Türken I*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Orhun Abideleri. (1991). Haz. Muharrem Ergin. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Orkun, Hüseyin Namık. (1987). *Eski Türk Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ögel, Bahaeddin. (1981). *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi I- II*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ögel, Bahaeddin. (1982). *Türkler’de Devlet Anlayışı (13. Yüzyıl Sonlarına Kadar)*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Pritsak, Omeljan. (1954). “Orientierung und Farbsymbolik”. *Saeculum*. (5), 376-383.
- Rolle, Renate. (1980). *Die Welt der Skythen*. Frankfurt: Verlag C.J. Bucher.
- Sümer, Faruk. (1999). *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları I- II*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar % 100.

ETİK KOMİSYON ONAYI: Çalışmada etik komisyon onayına gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

TELİF HAKKI VE BENZERLİK RAPORU: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptir; çalışmanın benzerlik raporu alınmıştır.

BİLİMSEL VE ETİK İLKELERE UYGUNLUK: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların “Kaynaklar” başlığı altında belirtildiği beyan olunmuştur.